

PAPER DETAILS

TITLE: Kültürel Okumanın Gölgede Biraktıkları: 1960'lar ve 1970'ler Öğrenci Hareketi Örneği

AUTHORS: Cangül ÖRNEK

PAGES: 85-104

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/159423>

Kültürel Okumanın Gölgede Bıraktıkları: 1960'lar ve 1970'ler Öğrenci Hareketi Örneği

Cangül ÖRNEK*

Öz

1960'lardan itibaren sosyal ve beşeri bilimlerde kültürel-partikülarist analiz, evrenselci paradigma yerine ağırlık kazanmaya başladı. Toplumların sorunları ve bu sorunlara gösterilen tepki geniş anlamda kültüre referansla açıklandı. Bu yıllarda ortaya çıkan toplumsal hareketlerin, geleneksel değer sisteminin ve kültürel yapıların aşınmasına yol açan hızlı değişimin bir sonucu olduğu varsayıldı. Bu çalışmada Türkiye'de 1960'lar ve 1970'ler boyunca sistemi sarsan öğrenci hareketine odaklanılarak bu yeni yaklaşımın kuramsal ve yöntemsel sonuçları tartışılmaktadır. Bu yeni yaklaşımı benimseyen araştırma ve analizlerde Türkiye'deki sorunların esas kaynağı olarak, Kemalist merkezin muhafazakar/otantik çevreye yaptığı müdahaleler gösterildi. Bu müdahalelerin geleneksel değerleri ve yapıyı aşındırdığı ancak yerine yenilerini koyamadığı savunuldu. Öğrenci gençlik arasında gözlemlenen politikleşme ortaya çıkan sosyal bozulmanın ve değer krizinin bir sonucu olarak yorumlandı. Özellikle 1970'lerde solcu ve sağcı gençler arasında yoğunlaşan politik şiddete odaklanılarak, gençlerin "babalarıyla ilişkileri" ya da ergenlik gibi dönemlerde yaşadıkları travmaların onları şiddete yönelten psikolojik altyapıyı oluşturduğu savunuldu. Böylece, Türkiye'de modern merkez ile muhafazakar çevre arasındaki gerilim "temel çelişki" olarak gösterilirken, öğrenci gençliğin içine girdiği politik hareketlilik bu "temel çelişki"nin bir sonucu olarak yorumlandı. Yaşanan gelişmelerde devletin tutumu ve politikaları görmezden gelindiği gibi, gençlik hareketi sosyolojik ve psikolojik anomaliler çerçevesinde ele alındı.

Anahtar kelimeler: Kültür, Merkez-çevre, Gençlik, Değişim, Şiddet

Under the Shades of Cultural Analysis: The Case of Youth Movement of the 1960s and 1970s in Turkey

Abstract

In the 1960s cultural-particularistic analysis started to gain currency in social sciences and humanities weakening the popularity of the once-dominant universalist paradigm. The problems of societies and reactions to those problems were explained with reference to culture in the wide sense of the concept.

* Yard. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Eposta: cangulornek@gmail.com

In this sense, it was assumed that the radical social movements of the era erupted because of rapid change, which led to the erosion of traditional value system and, thus, long-standing cultural structures of societies. This article through focusing on the political youth movement of the 1960s and 1970s in Turkey, aims at discussing the impact of this approach with its theoretical and methodological implications. The research and analyses adopting this new approach tended to indicate the interventions of the Kemalist centre to the conservative-authentic periphery as the main source of the social conflicts in Turkish society. According to this viewpoint, these interventions eroded the traditional values and structures but failed to replace them with the new ones. The radical youth movement was interpreted in the same vein and presented as the outcome of this social deterioration and value crisis. The analyses adopting this outlook through solely focusing on the political violence between the leftists and rightist student groups offered the argument that their relations with their fathers or their adolescence problems were the psychological backgrounds of the violence among the young people. In this type of interpretation the conflict between the modern centre and conservative periphery emerges as the 'primary conflict' while the political activism of the youth as secondary, dependent on the former. Here, it is argued that this reading of the radical movements neglected the role of the attitudes and policies of the state and labelled radicalization as a social and psychological abnormality.

Keywords: Culture, Centre-periphery, Youth, Change, Violence

1970'li yıllara gelindiğinde aralarında Türkiye'nin de bulunduğu çok sayıda ülkede sistem, işçi ve öğrenci hareketleriyle sarsılmaktaydı. Birçok ülkede istikrarı yeniden sağlamak için askeri müdahale de dahil olmak üzere çeşitli baskı tedbirlerine başvurulmaktaydı. II. Dünya Savaşı sonrası iyimserliği ile beslenen ve savaş sonrası ekonomik büyüme ile maddi bir temele oturduğu düşünülen istikrarlı bir kapitalizm beklentisinin gerçekçi olmadığı böylece anlaşıldıkça artan eşitsizlikler, sosyal adaletsizlik ve bağımlılık gibi meseleler daha fazla gündeme gelmeye başladı. Bu tartışmalar sosyal ve beşeri bilimleri de etkiledi.

ABD'de Ortadoğu araştırmalarının sistematikleşmesi için kurulan Yakın ve Ortadoğu Ortak Komitesi (Joint Committee on the Near and Middle East)¹ üyelerinin, aynı dönemde "Batı-dışı toplumların gerçeklerini Batı kaynaklı kuramlarla açıklama"ya karşı artan bir hassasiyet geliştirdikleri görülür. Söz konusu "gerçekler" artan sosyal eşitsizlikler gibi her toplumu ilgilendiren maddi sorunlar olduğunda dahi komite üyeleri, Batı-dışı toplumların farklı bir kuramsal yaklaşımla incelenmesi gerektiğini öne sürmekteydi. Bu tartışmanın aktif katılımcılarından komitede bir süre üyelik görevinde bulunan Şerif Mardin, Batı-dışı toplumların farklı siyasi kültürünü ve otantik sosyal entegrasyonunu vurgulayarak kuramsal evrenselliğe itiraz etmekteydi. Mardin, Marvin Zonis tarafından komiteye iletilen "Ortadoğu'da Hiyerarşi, Eşitsizlik ve Devlet" başlıklı araştırma önerisine² ilişkin değerlendirmesini paylaşırken tutanaklara geçen şu sözleri söyledi:

1 The American Council of Learned Societies ve Social Science Research Council (Amerikan Öğrenilen Toplumlar Konseyi-Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi) bünyesinde 1959 yılında kurulan ortak komite, ABD'de Ortadoğu çalışmalarını yönlendirmek ve yeniden yapılandırmak amacıyla yola çıktı.

2 Zonis'in "Ortadoğu'da Psikososyal Çalışmalar" başlıklı önerisi komite tarafından reddedilmiş olsa da, dönemin akademisinde yorumların ve dilin ne kadar özcü olabildiğini örneklemesi açısından tartışma önemlidir. ACLS and SSRC Joint Committee on the Near and Middle East, "Minutes," Box 242, Folder 1459, (4-5 October 1974), 4.

*“Bu projenin amacı bu kavramları farklı bir kültürel ortamda paralellikler, farklılıklar ve örtüşmeler üzerinden incelemektir. Her toplum katmanlı olmak zorunda mıdır, ve eğer öyleyse, katmanlaşmaya çelişkiler eşlik etmek zorunda mıdır? Ve eğer sınıflar varsa, bazı insanlar dezavantajlı halde midir, ve olmalı mıdır?”*³

Komitenin diğer üyeleri Mardin’i, projenin “İslam toplumuna Batı kavramlarını empoze etmekle sonuçlanmayacağı”, projenin bu toplumların yapısına “‘katmanlaşma’ gibi kavramlara eşlik eden Batılı entelektüel bagaj” olmadan bakmayı amaçladığı yönünde ikna etmeye çalıştılar.⁴ İslam toplumunun Batı kuramıyla açıklanmasına itirazlar yükselirken, Zonis’in, gelişmenin İslam toplumları üzerinde yarattığı psikolojik etkinin ilgi çektiği ve konuyla ilgili araştırmaların sürdüğü yönündeki tespiti, proje önerisinin önemli bir boyutu olarak gündeme geldi.⁵

Komitede sürdürülen bu tartışmalardan da izlenebilen bir dizi yeni eğilim -anahatlarıyla, toplumları kültürel çatışmalar ekseninde analiz etme ve yerleşik kültürel kodları hızla aşındıran “hızlı modernleşmenin” olumsuz sonuçlarını öne çıkarma,- 1960’ların sonlarında ve özellikle 1970’lerde sosyal bilimleri derinden etkiledi.⁶ Bu dönem Clifford Geertz’den postyapısalcılığa kadar partikularizmin yükseliş yıllarıydı.⁷ Böyle bir ortamda klasik modernleşmenin Batı dışı toplum incelemelerine hakim olan pozitivist, evrenselci ve iyimser yaklaşım yerini kültürel göreceliğe ve değişim fikrine ilişkin daha kötümser bir bakış açısına bırakıyordu. Bu toplumlarda gözlemlenen politik sorunların kaynağı olarak geleneksel kalıpların hızla aşınması gösterilirken, gittikçe tırmanan sistem karşıtı politik hareketlilik geleneksel değer ve otoritenin aşınması ile boy veren psikolojik bir anomali olarak yorumlanıyordu.

Bu çalışma öncelikle bu yöntemsel yeniliğin kuramsal çerçevesini anahatlarıyla ortaya koyduktan sonra, Türkiye’de 1970’lerde güçlenen radikal muhalefetin en etkili bölmesi olan öğrenci hareketi konusunda aynı dönemde bu çerçevede yapılan akademik analizlere odaklanarak bu yöntemsel yeniliğin Türkiye okumalarında gözlemlenen bazı sonuçlarını tartışmayı amaçlamaktadır. Bu sorgulamanın öncelikli amacı, öğrenci hareketinin ya da Türkiye çalışmalarının tarihine gitmek değil, Türkiye’de toplumsal dinamikler-devlet ilişkisini okuma biçimine yakın zamana kadar etki eden bir yöntemsel eğilime dikkat çekmektir. Bugüne kadar ağırlıklı olarak, modernleşme kuramcılarının Kemalist modernleşme projesine olumlu nitelikler atfetmeleri eleştirilmiştir.⁸ Ancak 1960’ların sonlarına gelindiğinde istikrar mitinin sarsılmasıyla birlikte modernleşme kuramına yönelik eleştirel bir tutum sosyal ve beşeri bilimlerde etkisini hissettirmeye başlamış;

3 ACLS-SSRC Joint Committee on the Near and Middle East, “Minutes,” Box 243, Folder 1460 (20-21 February 1976), 6. Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

4 ACLS-SSRC Joint Committee on the Near and Middle East, “Minutes,” 20-21 February 1976, 6.

5 ACLS and SSRC Joint Committee on the Near and Middle East, “Minutes,” Box 242, Folder 1459 (26-27 April 1974), 3-4.

6 Kuşkusuz modernleşme kuramının eleştirisi bundan ibaret değildi. Hatta kuramın yukarıda anlatılan revizyonundan daha etkili olan eleştiriler uluslararası sistemdeki eşitsizliklere vurgu yapan bağımlılık ve dünya sistemi kuramlarından geldi. Marksizmin ve bağlantılı olarak emperyalizm, bağımlılık gibi tartışmaların akademi üzerinde etkisini kaybetmeye başladığı 1980’li yıllarda ise sosyal bilimlerde kültürelci-partikularist eğilimler egemen hale geldi.

7 Kültürün bu yeni konumuna ilişkin bir özet için bkz. Eisenstadt (1986).

8 Aykut Kansu (2011:9-11), devrime yol açmadan modernliğe geçiş sürecinin sürdürülmesinin olumlanan özelliklerin başında geldiğini belirtir. Modernleşme ve Kemalizm tartışmaları için ayrıca bkz. Köker (1995).

Türkiye’de devlet-toplum ilişkileri ele alınırken de bu eleştiri yoluyla ortaya konulan yeni kuramsal ve yöntemsel yaklaşımlar bugüne kadar süren bir belirleyicilik kazanmıştır. Tarih ve iktisat tarihi gibi alanlarda bağımlılık ve dünya sistemi kuramları etkili olurken (Karömerlioğlu, 2001-2002) - ki bu kuramların etkisi de 1980’lerden itibaren zayıflamaya başlamıştır - siyaset bilimi ve sosyoloji disiplinlerinde gelenek-modernlik ilişkisini yeni bir değerlendirmeye tabi tutan kültürel okumalar belirleyicilik kazandığı gözlenir.

Geleneğin Yeniden Keşfedilen Fazileti

Siyaset özellikle sokaktan yükselen radikal taleplere teslim oldukça istikrarın nasıl sağlanabileceği politikanın olduğu kadar akademik çalışmaların da temel sorularından biri haline geldi. 1950’lerden itibaren bu sorunun yanıtını vermeye çalışan en etkili isimlerden biri Samuel Huntington’dı. Huntington, öncelikle “siyasal gelişme” kavramı yerine “siyasal istikrar” kavramını geçirdi. Huntington, ününü büyük ölçüde kendisinden önceki modernleşmecilerin idealist söylemini sivri bir dille reddetmekle edindi. Açıkça düzenin demokrasiden daha üstün olduğunu savundu. Kitlelerin siyasal katılımının istikrarı bozucu olup olmayacağını değerlendirirken “kurumsallaşma düzeyi”nin bu katılımı karşılama kapasitesine bakılması gerektiğini ileri sürdü (Huntington, 1965). “Devrim” kavramıyla diğer modernleşmecilerden daha fazla ilgilenen Huntington işçiler, öğrenciler, kentli orta sınıflar, köylüler vb., gibi düzenden radikal bir memnuniyetsizlik duyan sosyal güçlere yoğunlaştı.⁹

Sistem karşıtı hareketlerin yükselişi ile birlikte Huntington’ın örneklediği kötümser bakış açısı, siyasal gelişme kuramında istikrarın demokratik katılım ülküsünü öncelediği bir dönemin açıldığına işaret ediyordu.¹⁰ İsteyen ve doğru reçeteyi uygulayan her ülkenin Batı gibi modernleşeceğini vaat eden savaş sonrası dönemin iyimser bakış açısı böylece geride bırakıldı. Aslında bu dönemde daha açık dile getirilmeye başlanan anti-demokratik eğilimlerin bütünüyle yeni olduğunu söylemek mümkün değildi. Cammack’ın (1997:35-36) da belirttiği gibi, bu açıdan iyimserler ile kötümserler arasında zıtlık olduğunu varsaymak yanıltıcı olacaktır.¹¹ Siyasal gelişme kuramında başından itibaren temsili demokrasi ile sınırlı bir demokrasi anlayışı egemendi. Hatta, Schumpeterci, yani siyasi katılımı oy vermekle sınırlı tutan bir siyasal pratiğin yeterli bulunduğu söylenebilir. Huntington’ın katkısı ise, yeni gelişmeler ışığında, bu yaklaşımı iyimser yüklerinden arındırmak oldu.

Huntington’ın siyasal istikrarın koşulları konusundaki görüşleri Türkiye’de de sosyal bilimcileri etkiledi. En önemli çalışmalarından 1968 tarihli *Political Development and Political Decay* (Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma), Ergun Özbudun tarafından Türkçe’ye çevrildi.¹² Huntington, gelenek ile modernlik arasında varsayılan dikotomiye reddediyor (Cammack, 1997:45) ve politik

9 Colin Leys (1982:332-49) bu yönüyle Huntington’ın çalışmalarının “ideoloji” olduğunu açıklar.

10 Siyasal gelişme kavramının evrimi ile modernleşme kuramının yükselişi ve eleştirisi için bkz. Köker (1995:25-91).

11 Cammack (1997:35-36) iyimserlik-kötümserlik ayrımı üzerinden özellikle Gabriel A. Almond ile Samuel P. Huntington arasında zıtlık bulanları eleştirmektedir. Almond da Huntington kadar kitlelerin aktif siyasi katılımına mesafeli bir tavra sahiptir.

12 Özbudun, Huntington’ın *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century* başlıklı çalışmasını da *Üçüncü Dalga: 20. Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma* başlığıyla Türkçe’ye çevirdi.

istikrarsızlığın kaynağı olarak şehirleşme ve eğitimin yaygınlaşmasına işaret ediyordu. İstikrara büyük önem veren bir isim olarak, örneğin, öğrenci hareketleri hakkındaki olumsuz görüşlerini açık bir şekilde ifade ediyor (Huntington, 1968:239), hatta bu açıdan cahilliği eğitimi olmaya tercih ettiğini inkar etmiyordu:

“Yabancılaşmış üniversite öğrencileri devrimleri hazırlar, yabancılaşmış teknik ve ortaöğretim mezunları darbe yapar, yabancılaşmış ilkokul liderleri daha sık fakat daha az önemli politik çalkantılara karışır” (1968:48).

Huntington Batı dışı toplumların modernleşmesi söz konusu olduğunda geleneksel olanın arkaik bulunarak, modernleşme yolunda ilerlerken geride bırakılması gerektiğine yönelik kabulü doğru bulmuyordu. Öncelikle geleneksel olan sanıldığından daha dayanıklıydı; yeni koşullara uyum sağlayarak toplumdaki etkisini hissettirmeyi sürdürüyordu. Hatta modernleştirici reformlara tepki duyan geleneksel grupların veya kimliklerin kuvvetli bir öz bilinç geliştirmesine yol açabiliyordu (Huntington, 1968:37). Bu tür tezler Batılı olmayan toplumlara özgü olduğu düşünülen geleneklere, inançlara ve yerleşik kültürel özelliklere ilgiyi artırdı.

Huntington’ın da sergilediği bu yeni yaklaşım çerçevesinde özellikle kurumsallaşma aşaması tamamlanmadan toplumların hızla modernleşmesinin siyasi kırılganlığı ve toplumsal hareketliliği istikrarı sarsacak biçimde artırdığı vurgulanmaktaydı. Bu nedenle, geleneksel olanın, örneğin geleneksel kurum ve değerlerin belli düzeyde korunmasının istikrar için gerekli olduğu daha fazla kabul görmeye başladı. Geleneksel elitler ve semboller aracılığıyla sürdürülen modernleşme çabalarının sistem dışı eğilimleri daha az harekete geçiren, bu anlamda daha sağlıklı bir seçenek olduğu yönündeki görüşler yaygınlık kazanmaya başladı. Örneğin Daniel Lerner ve Harold Lasswell, bu Batı dışı geleneksel toplumlarda başarılı olan elitlerin “çift-değerli bir tutum” a sahip olduklarını ileri sürüyorlardı (Shah, 2011:135). Karşılaştırmalı Siyaset Komitesi’nin siyasal gelişme serisi kapsamında çıkan *Siyasal Gelişmenin Krizleri (Crises and Sequences in Political Development)* başlıklı ciltte bu yeni yaklaşımın etkisi görülmekteydi. Bu ciltte, örneğin, Leonard Binder (1971), “Umut dolu bir biçimde geçiş olarak isimlendirdiğimiz şey, elbette, bir fikir olarak modernlik ile ampirik, tarihsel bir oluşum olarak geleneğin sentezidir. Bu sentez, modernliktir...”¹³ diyerek geleneği modernliğin zıttı değil parçası olarak gören yeni anlayışı ifade etmekteydi.

Aslında gerek kurumsallaşmanın değişim taleplerine yanıt verebilecek düzeyde olması gerekliliğine yapılan vurgu, gerekse klasik modernleşmenin gelenek-modern ikiliği konusundaki tezlerinin eleştirisi tümüyle yeni değildi. Huntington’ın çalışmasından iki yıl önce 1966 yılında yayımlanan *Modernization, Protest and Change (Modernleşme, Başkaldırı ve Değişim)* başlıklı kitabında Eisenstadt, kurumsallaşma sorununa Huntington kadar vurgulu şekilde olmasa da işaret etmekteydi. Özellikle Türkiye’deki siyaset bilimi ve sosyoloji disiplinlerindeki akademik üretimi etkileyen Eisenstadt, modernleşme paradigmasından kopmadan klasik modernleşme kuramından, özellikle yapısal-işlevselci yönteminden iki yönde uzaklaşmaktaydı: Birincisi, klasik modernleşmeciliğin evrenselci pozitivizmine karşı kültürel unsurlara analizinde daha fazla yer

13 Binder, L. “Crises of Political Development” Binder, L. and LaPalombara, J. (1971) *Crises and Sequences in Political Development*, Princeton, N.J.: Princeton University Press’ten aktaran Erbaş, H. (1999:59).

vermesi¹⁴ ve ilkiyle bağlantılı olarak ikincisi, ulaşılacak tek bir modernlik olduğu fikrinin yerine modernliğin modernleşme sürecinde yerel topluluklardan gelen tepkilerle farklılaşabileceğini öne sürmesiydi.¹⁵ Kültürel özellikleri analizine dahil eden Eisenstadt (2007:163) Meksika ve Türkiye karşılaştırması yaptığı bir çalışmada, bu toplumlardaki protesto kaynakları arasında daha geleneksel düzenleme ve hedeflerin gerçekleşmesini isteyen Türkiye'deki köylüler ve İslami çevreler gibi geleneksel grupların yer aldığını öne sürmekteydi. Edward Shils'in geliştirdiği merkez-çevre kavram çiftini kullanarak yaptığı analizlerde yer bulan geleneğin modernleşme sürecinin bir parçası olabileceğine dair vurguları (Eisenstadt, 1966), o yıllarda Eisenstadt'ı yoğun olarak okuyan Şerif Mardin gibi isimleri etkilemiştir.

Shils'in merkez-çevre kavramları, toplumların kendi içinde kültürel bir çatışma varsayıyordu. Bu kavram seti, merkezi, toplumu yöneten değerlerle (Shils, 1975:3)¹⁶ kitleleri ise, merkeze olan mesafeleriyle tanımlamaktaydı (Shils, 1961:117-30). Batı-dışı toplumların tarihsel gelişimini bu kavram setiyle açıklayan yaklaşım, değişime dayanıklı kültürel oryantasyonlar içerisinde kök salmış olan değerleri tarihsel olarak donmuş kabul ediyordu (Eisenstadt, 1973:311-2). Bu dikotomide merkez yorum farklarına göre elitlerden, kentlilerden ya da genel anlamda modern olandan oluşurken çevrenin kültürel olarak muhafazakar ve dindar olan kitlelerden oluştuğu varsayıyordu. Aslında elit teorisinden türeyen bu yaklaşım, sivil toplumu bütünsel görüyor ve bütün toplumsal gerilimi devlet kadroları ile toplum arasına koyuyordu (Higley ve Pakulski, c2000:229). Batı toplumlarındaki güç ilişkilerini açıklamak için de kullanılan bu kavramlar¹⁷ daha çok Batı dışı toplumlardaki bölünme hattını adlandırmaya yarıyordu. Bu bağlamda Zachary Lockman'ın (2010:103-7) Osmanlı tarihi ile ilgili çalışmalarda gözlemlediği gibi, Asya toplumlarının topluma hükmeden dar bir elit tarafından yönetildiği şeklindeki Oryantalist tasviri, Batı-dışı coğrafyanın modern düzenini açıklamak için kullanılan teorik yaklaşımlar için de geçerlidir.

Şerif Mardin, Shils'in merkez-çevre kavramlarını Osmanlı-Türk tarihinin evrimine adapte etti. Mardin'in ünlü "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?" "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri" başlıklı makalesi *Daedalus* dergisinde 1973 yılında yayınlandı. Türkiye toplumunun evrimini hep aynı kalıp içerisinde anlayabileceğimizi iddia eden bu analiz, Türkiye'nin büyük siyasi çalkantılardan geçtiği bir dönemde yayınlanmıştı. Mardin'e göre (1973:179) Osmanlı modernleşmesini yürüten merkeze çevrenin gösterdiği tepki, İslam'a, onun kültürel mirasına sarılmak şeklinde oldu. Çevrenin bu reaksiyonu belli değişimlerden geçerek Cumhuriyet tarihinde de sürdü. (Mardin, 1973) Metin Heper de benzer bir kavramsal çerçeve kullanarak devlet-toplum ilişkilerini inceleyen isimlerin başında gelir. Heper'e göre (1985:16) Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'ndan güçlü bir devlet ve zayıf bir sivil toplumdan oluşan bir yapı devraldı. Osmanlı, "bürokratik merkezin çevre karşısında duyduğu gerilimden ve

14 Eisenstadt (1963) *Political Systems of Empires* (İmparatorlukların Siyasal Sistemleri) adlı ünlü çalışmasında ise farklı kültürel oryantasyonların ve hedeflerin, farklı imparatorlukları nasıl etkilediğini sorgulamaktaydı. Daha sonraki çalışmalarında da kültürel farklılıklara yapılan vurgu hep önem taşıyacaktı.

15 Eisenstadt, sonraki yıllarda çok etkili olan "çokul modernlikler" (multiple modernities) yaklaşımını geliştirecektir.

16 Shils merkezi şöyle tanımlıyordu: "Merkez, ya da merkezi alan, toplumları yöneten değerler ve inançlar alanının bir fenomeni; semboller, değerler ve inançlar düzeninin merkezidir." Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

17 C. Wright Mill'in *The Power Elite* (Siyasal Seçkinler) bu tür çalışmaların yaygın olarak bilinen bir örneğidir.

çevrenin yapabildiği her durumda merkezden kaçınması”ndan türeyen bir politik kültüre sahipti (Heper, 1985:16). Heper, böylece, Mardin’in toplumsal-kültürel boyutta kurguladığı merkez-çevre ayrımının, devlet merkezci bir yaklaşım ekseninde kurumsal-siyasal boyuta geçişini sağladı (Özcan ve Coşar, 2001:86).

Bu yaklaşım, yakın Türkiye tarihinde “otoriter modernleşme projesinin yürütücüsü olan devlete karşı muhafazakar-İslamcı muhalefet” kodlamasının yönetsel ifadesi oldu. Özellikle Mardin’in sıkça referans verilen makalesi, konuyla ilgili çalışmalarda Türkiye’deki bu yarılmanın kültürel ve siyasi çalkantıların başlıca nedeni olduğu yorumlarını desteklemek için kullanıldı. Bunun bir sonucu olarak, muhafazakar kültürel kimlikle özdeşleştirilen Türkiye toplumunda kültürel çatışma maddi/sınıfsal çatışmanın yerini aldı. Maddi/sınıfsal düzlemde ortaya çıkan modern politik ve toplumsal dinamikler ise, muhalefet mertebesine yakıştırılmayarak ya görmezden gelindi ya da öğrenci hareketi gibi bir anomali olarak değerlendirildi.

Geleniğin öneminin bu şekilde keşfi ile Batı dışı toplumlarda yaşanan sorunların psikolojik teşhislerle açıklanmaya çalışılması arasında da güçlü bir ilişki vardı. Toplumların konvansiyonel özelliklerinin hızlı aşındığı ülkelerde yaşanan toplumsal çalkantılar genel olarak bir çürüme ve bozulma olarak nitelenmekte, bu sürecin kaynağında ağırlıklı bir biçimde kültürel ve psikolojik özellikler aranmaktaydı. Böylece tıpkı klasik Oryantalist paradigmanın hakim olduğu dönemde olduğu gibi araştırmalarda psikolojik terimler ve kavramlar kullanılmaya devam etti.¹⁸ Bunlar çoğunlukla bir takım sözde-psikolojik özellikler üzerinden tanımlanan kültürel eğilimlerin Batı dışı toplumlara yakıştırılması şeklinde yapılmıyordu. Gendzier’in de belirttiği gibi “Olsa olsa, kişilik ve kültüre yapılan vurgu siyasetin ve sosyal yapının analizinde maddi nedenlerin önemini kabul eden yorumların yerine kullanılmaktaydı” (1985:161).

Siyaset ve psikoloji ilişkisi üzerine yazan Lucian Pye (1962), bu bağlantının her yerde olduğunu ancak “geçiş sürecindeki” ülkelerin psikolojik anomalilere daha açık olduğunu ileri sürüyordu. Psikolojik temayüllere dayalı açıklamalar yapıldığında ve özellikle bu açıklamalar kültürel özelliklere dayandırıldığında sorunların analizi ile Batı dışı toplumlara ilişkin özcü önkabuller arasındaki sınır belirsizleşmekteydi. Bu yaklaşıma göre modern merkez, toplumları hazır olmadıkları hızlı bir değişim sürecine sokarak ortaya çıkan sorunların sorumlusu oluyordu. Fakat bu yaklaşım sahipleri, sorunlar bir kez radikal siyasi hareketlenme olarak dışa vurulduğunda, otoriter merkezin bu hareketlenmeyi dizginlemek için aldığı anti-demokratik önlemleri destekliyordu. Bu toplumlara kültürel nedenlerle irrasyonellik atfedilmesi, irrasyonelliğin siyasi istikrar için sorun yarattığı durumlarda içeriden ve dışarıdan “rasyonel aktörler”in toplumsal müdahalelerini de haklı çıkaran bir çerçeve üretmekteydi. Nitekim 1960’lardan itibaren kanlı darbe süreçlerine ve dış askeri müdahalelere maruz kalan Üçüncü Dünya ülkelerinin yaşadıkları Huntington ya da Pye gibi isimler tarafından bu şekilde bir sözde kuramsal bağlamda meşrulaştırılmaktaydı¹⁹

18 Richard Kateley konuyla ilgili olarak kaleme aldığı bir raporda Ortadoğu’da seçkinleri tanımlamak için kullanılan çelişkili psikolojik terimlere ve kavramlara dikkat çeker. Kateley, R. “Study of the Elites in the ME: Report on a Conference,” Box 233, Folder 1406, 4-5.

19 Huntington ve Pye, “Üçüncü Dünya” ülkelerindeki karışıklıklara karşı anti-demokratik yöntemlerin kullanılmasını savunmaktan kaçınmayan isimlerdi.

Eğitim ve Gençlik

1960'lara gelene kadar ülkeler arasındaki kültürel farklılıkları önemsiz gören, evrenselci yaklaşım her ülkede girişimcilik gibi Batılı değerlerin kök salabileceğini ileri sürmekteydi. Siyasal gelişme kuramına göre eğitim, bu değerleri topluma benimsetmenin başlıca yollarından biri olduğu için önem taşıyordu (Coleman, 1965:3-5).²⁰ Ancak kısa süre içerisinde bunun isabetli bir değerlendirme olmadığını kanıtlayan bulgular ortaya çıktı. Batı'da ve "Üçüncü Dünya" ülkelerinde 1960'lı yıllardan itibaren öğrencilerin artan politikleşmesi ve öğrenci hareketinin örgütlenme ve eylem düzeyinde güçlenerek sistemi sarsmaya başlaması, "eğitimin kitleleşmesi"nin ve "hızlı modernleşme"nin birer sorun kaynağı olarak görülmesine yol açtı.

Halbuki, uzun yıllar Osmanlı modernleşmesinden itibaren Türkiye tarihi eğitim yoluyla batılılaşmanın bir örneği olarak olumlanmış ve birçok analize konu olmuştu (İz, 1959). Örneğin Daniel Lerner, 1958 yılında yayınlanan ünlü *The Passing of Traditional Society (Geleneksel Toplumun Çöküşü)* başlıklı çalışmasında "mobil kişilik" (mobile personality) incelemesine Ankara yakınlarında bir köy olan Balgat'tan başladı. Bu örnekte Lerner bu çalışmasında okur yazarlık ile şehirleşme arasındaki oransal büyümenin iç istikrarın temel nedeni olduğunu göstermeye çalıştı. Türkiye'de eğitimin tarihsel evrimi ve güç ilişkileri bakımından önemi üzerine yazan Frederick W. Frey ise, eğitim sistemini "elitist" olarak niteleyerek (1964:205-35) Osmanlı modernleşme sürecinde eğitim alanında atılan adımların, toplumu eğitilmiş elitler ile eğitimsiz kitle olarak ikiye böldüğünü belirtti (1965). Çalışmasında Osmanlı'da medrese eğitimi alan gençler ile modern eğitim kurumlarında eğitim görmüş gençler arasındaki çatışmaya işaret etse de, iyimserliği elden bırakmayarak Türk devriminin elit ile kitle arasındaki bu bölünme ile mücadele safhasına geldiğini vurguladı (Frey, 1965:70).

Türkiye'de eğitim ve gençlik konusundaki reformların yeni nesiller üzerindeki sonuçlarını ortaya çıkarmaya çalışan araştırmalar ise 1950'lere gelindiğinde yoğunlaştı. Bu yıllarda politik sosyalizasyon çalışmaları bütün dünyada önem kazanıyordu. Türkiye'de ise daha çok ampirik çalışmalara bir yönelme gözlemlendi (Beşirli:253). Öğrenci gençlik konusunda daha fazla araştırma yapılmasının bir diğer nedeni, 1950'lilerden itibaren nüfusun daha geniş bir kesimine ulaşmaya başlayan eğitim olanaklarının bir sonucu olarak öğrenci sayısının hızla artması ve bunun özellikle üniversiteleri daha hareketli kılmasıydı. Bu gelişme yine Batı da dahil olmak üzere dünyadaki gelişmelerle paraleldi. Pierre Bourdieu ve Jean Claude Passeron'un (1979) bu yıllarda Fransa'daki gelişmeler için kullandıkları "okullaşma patlaması" (schooling boom) kavramı ödünç alınacak olursa, eğitimin hızla alt tabakalara inmesine tanıklık edilmekteydi. Aynı şekilde Türkiye'deki üniversiteler de kapılarını farklı sosyo-ekonomik toplumsal kesimlerden öğrencilere açmaya başladılar. Bu olgu, eğitim sistemi üzerinde baskı yaratan ve aşağıda anlatılacağı gibi Türkiye toplumunda yeni bir hareketliliğin koşullarını yaratan bir dönemin açılmasını sağladı. Bir diğer neden, 1950'li yılların sonlarında öğrencilerin ilk defa muhalif bir kimlikle sokak eylemlerine

20 James Smooth Coleman'ın *Education and Political Development (Eğitim ve Siyasal Gelişme)* başlıklı kitabı, siyasal gelişme kuramının oluşmasında önemli rol oynayan *Siyasal Gelişme Çalışmaları* başlıklı kitap serisinin bir parçası olarak yayınlanmıştır.

girişmeleridir. Demokrat Parti (DP) hükümetinin şiddetlenen otoriter politikalarına karşı sokağa dökülen öğrencilerin kararlı mücadelesi hükümetin sonunu getiren gelişmeleri tetikledi ve 1960 yılında DP bir askeri darbe ile düşürüldü. Cumhuriyet tarihinde daha önce de öğrenci nümayişleri yaşanmış, ancak bunlar çoğu kez çeşitli devlet politikalarının desteklenmesi için düzenlenmişti.

Öğrenci gençliği ilgilendiren böylesi yeni gelişmelerin yaşandığı bir dönemde öğrenciler üzerinde davranışçı yöntemin etkisi altında daha çok anket tekniğinden yararlanılarak çeşitli araştırmalar yapıldı.²¹ Amaç, öğrencilerin Batılı tavır ve değerlere ne oranda uyum sağladıklarını ortaya çıkarmaktı. Bu araştırmaların sonuçları değerlendirilirken kullanılan normatif çerçeveyi ise liberal- modernleşmeci bir perspektif oluşturunuyordu. Bu çerçevenin iki ana belirleyeni çelişki ve çatışma karşısında oydaşmaya; her türlü siyasal özgecilik ve kolektif yaklaşım karşısında bireyciliği atfedilen üstünlüktü. Böyle bir normatif çerçeveden bakıldığında Türkiye’de öğrenci kitlesinin modernleşme sürecine rağmen otoriter eğilimler gösterdikleri yönünde bulgulara ulaşılmaktaydı. Erken dönem çalışmalar, bu şekilde gençliğin değer ve tavırlarının piyasa toplumunun ya da temsili demokrasinin işlemlerini sağlayan değer yelpazesıyla uyumluluk derecesini ölçme iddiasındaydı. Ölçme sırasında çeşitli sapmalar tespit ediliyorsa da genel yönelime ilişkin iyimser değerlendirmeler hakimdi. Ancak özellikle 1960’ların sonlarından itibaren yapılan analizlerde gençliğin “anomalilerini” deşifre etmek öncelik kazanacaktı.

1950’li yıllarda yapılan bu tür değer araştırmalarının bir örneği 1957 yılında Hyman, Payaslıoğlu ve Frey’in (1958) Siyasal İlimler Fakültesi ile Amerikan Robert Kolej öğrencilerinin değerlerini belirlemek ve karşılaştırmak için yaptığı anket çalışmasıydı.²² Bulgulara göre, Ankara’daki öğrenciler milliyetçi değerlere bağlılık gösteriyordu. Halbuki Hyman, Payaslıoğlu ve Frey’e göre (1958:284) Batı’da enternasyonalizm (internationalism) bir süredir Batı’nın eski milliyetçiliğinin yerine geçmişti. Batılı değer sisteminden bir başka sapma ise aile bağlarına verilen önemdi (Hyman, Payaslıoğlu, Frey, 1958:284).²³ Dahası, aslında elde edilen kanıtlar yeterince güçlü olmasa da araştırma, öğrenciler arasında otoriterliğin sürdüğünü göstermekteydi (Hyman, Payaslıoğlu, Frey, 1958:286). Robert Kolej öğrencileri de değer örüntüsü bakımından Batılı öğrencilerden uzak bulunmuştu (Hyman, Payaslıoğlu, Frey, 1958:290).²⁴ Öğrencilerin yeterince

21 Eğitim özellikle Türkiye’de modernleşme ve elit kompozisyonu konusuyla ilgilenen araştırmacıların ilgi alanındaydı. Bu konudaki belli başlı çalışmalar şunlardır: Kazamias, A. (1966) *Education and the Quest for Modernity in Turkey*, London; Szyliowicz, J. L. (1971) “Elite Recruitment in Turkey: The Role of the Mülkiye”, *World Politics* 23: 371-98; Roos, L. L. Jr. and Roos, N. R. (1971) *Managers of Modernization: Organization and Elites in Turkey 1950-1969*, Cambridge, Mass., 1971. Ayrıca Ozankaya’nın Ankara Üniversitesi öğrencilerinin politik külütrü ile istikrar arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışması dikkat çekicidir. Ozankaya, Ö. (1966) *Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1966.

22 Bu araştırma, Hyman’ın ICA (International Cooperation Administration) ve New York Üniversitesi desteğiyle, Frey’in ise Ford Vakfı araştırmacısı olarak Türkiye’de bulundukları bir dönemde yapılmıştır.

23 Demet Lüküslü (2009:69), bu gibi araştırmaların sonuçlarına temkinli yaklaşılması gerektiğini belirttiği çalışmada şu uyarıyı yapmaktadır: “Yine aynı şekilde, ülkeleri için kendilerinden fedakarlık yapmayı kabul etmeleri, çocuklarına memlekete yararlı olmayı öğretmek istemeleri, onların bu ülkenin azınlıkta olan okumuş gençleri olarak, bu ülke için birşeyler yapabileceğine inanmaları ve bunu bir görev bilmeleri ile alakalıdır.”

24 Karşılaştırma yapmak için J. Gillespie and G. W. Allport’un *Doubleday Papers in Psychology* kapsamında çıkan *Youth’s Outlook on the Future* başlıklı araştırmasını kullandılar.

modernleşmediği sonucuna ulaşılmış olsa da araştırma iyimser bir bakış açısıyla tamamlanmıştı çünkü eğitim sürecinde “Öğrencilerin, bir bakıma daha Batılı ya da, okuyucu tercih ederse, hayata karşı daha alaycı ve gerçekçi hale geldikleri” tespit edilmişti (Hyman, Payaslıoğlu, Frey, 1958:287).

Öğrencilerin siyasi aktivizmi ile tarihsel açıklamalarında Leslie L. Roos, Noralou P. Roos ve Gary R. Field de değer araştırması tekniğini kullanmışlardı. Öğrencilerin 1960’ların başında gözlemlenen coşkulu siyasal katılımlarının nedenlerini araştıran ekip, Hyman, Payaslıoğlu ve Frey’in bulgularına yakın bir değer spektrumu gözlemlediler. Ancak yapılan anketleri değerlendiren araştırmacılar, üniversitedeki ilk yılın ardından değer oryantasyonuna ilişkin bulgular elde ettiler (Roos, Roos, Field, 1968:195). Roos, Roos ve Field’in öğrencilerin Batılı değerleri özümsemedeki başarılarına ilişkin güvenleri, sonraki senelerde öğrenci hareketinde gözlemlenen hızlı radikalleşme düşünüldüğünde yanlış bir öngörüydü. Dahası, araştırmada öğrenci hareketinin darbe dönemindeki zafer anının kısa sürdüğü, “bugünkü Türkiye’de diğer pek çok gelişmekte olan ülke ile kıyaslandığında öğrencilerin siyasi katılımlarının düzeyi ve öneminin çok daha az olduğu” (Roos, Roos, Field, 1968:184) ileri sürülmekteydi. Üniversite öğrencilerinin eğitim sisteminin getirilerinden hoşnut olduğu şeklindeki bulgu ışığında, Türkiye’de üniversite eğitiminin göreceli olarak daha sağlıklı olduğu savunulmaktaydı (Roos, Roos, Field, 1968:200). Ayrıca, Seymour Martin Lipset’in üniversitelere girişin zor olduğu sistemleri elitist “isteyen herkesin üniversiteye girebildiği” sistemleri ise kitle sistemi olarak adlandırmasından yola çıkarak Türkiye’deki sistemi ikinci kategoride tanımladılar (Roos, Roos, Field, 1968:199).

Buradaki esas önemli nokta, eğitimin yaygınlaşmasının bir süre sonra ülkelerin istikrarı için sakıncalı olduğuna ilişkin değerlendirmelerin akademik araştırmalarda daha fazla ifade edilmeye başlanmasıdır. Bu iddia esas olarak Batı dışı toplumlardaki devrimci öğrenci hareketini hedef alsa da, başta Avrupa’da olmak üzere Batı dünyasında artan öğrenci hareketliliğinin nedenleri tartışılmaktaydı.²⁵ *Daedalus* dergisinde yayınlanan makalesinde Lipset (1968:16), öğrenciler arasındaki memnuniyetsizliğin nedenlerini tartışmaktaydı. Bazı ülkelerin eğitim sistemleri üzerinde önemli bir basınç oluşturduğunu kabul etse de öğrenci kitlesinin kalabalıklaşması ile siyasi davranış arasında doğrudan bir ilişki kurulmasına karşıydı. Çatışmacı politikanın otorite ile meşru iletişim kanallarının eksikliği nedeniyle ortaya çıktığını savunuyordu. Fakat yorumları öğrencilere sempati beslediğini göstermiyordu:

“Yine de, öğrenci militanlığının varlığı kendi başına, muhakkak, bu kanalların olmadığını göstermez. Gençlik genellikle uzun vadeli bir perspektiften mahrumdur; yani talepleri hemen karşılanmazsa çok hızlı bir şekilde hayal kırıklığına uğrayabilir” (Lipset, 1968:16).

25 Örneğin *Daedalus* dergisinin 1968 yılında çıkan 97. cildinin ilk sayısı “Students and Politics” (Öğrenciler ve Siyaset) dosyasıyla yayımlandı.

Öğrenci Radikalizminin Muhafazakar Yorumu

Öğrencilerin memnuniyetsizliklerini politik biçimde ifade ettiği ülkelerden biri de Türkiye'di. Türkiye'de öğrenci gençliğin ideolojik duruşu 1950'lerin sonundan itibaren dramatik biçimde değişti. 1960'lardaki yeni politik ortamda gençliğin, daha önce hiç olmadığı kadar ulusal kalkınma, sosyal eşitsizlikler ve hatta daha önce sadece "yüksek politika"nın konusu olduğu düşünülen Türkiye'nin dış siyaseti gibi konularla ilgilenmeye başladığı görülmüyordu. Vietnam Savaşı ya da Latin Amerika'daki gelişmeler gibi uluslararası meselelerle de gençlik hareketinin gündemindeydi. Hükümetleri sadece kendi sorunları nedeniyle değil - ki öğrencilerin talepleri arasında üniversite reform ve eğitim olanaklarının iyileştirilmesi de vardı (Landau, 1974:33) - bu tür ulusal ve uluslararası gündemler nedeniyle de sık sık eleştirmektedirler. Bu yıllarda politikleşen öğrencilerin kayda değer bir bölümü sol ideolojiye sempati duymakta ve sistemde köklü bir değişim talep etmekteydi.

Ancak özellikle 1960'ların sonlarından itibaren, özellikle Türkiye İşçi Partisi'nin 1965 seçimlerindeki olumlu performansının tekrarlanmayacağı da anlaşılınca, beklenen radikal değişimin parlamenter yollardan gelmeyeceği kanaati yaygınlık kazandı. Yasal siyaset zeminin kısıtlılığı gözlemlendikçe gençlik gruplarının farklı mücadele stratejilerini seçenek olarak değerlendirdikleri bir döneme girildi. Bu dönemde öğrencilerin özellikle Küba ve Çin'deki devrimci dönüşümler nedeniyle Latin Amerika'daki ve Asya'daki gerilla hareketlerinden etkilendiği, benzer stratejileri Türkiye'de uygulamayı tartıştığı görülmüyordu. Bundan sonra bir yandan öğrenci hareketinin güçlenmesi ve radikalleşmesi, diğer yandan ise işçi sınıfı hareketinin militanlaşması, işleri devletin güvenlik aygıtlarıyla kontrol edemediği noktaya getirince, devreye devletin resmi güçlerinin yanı sıra şiddet kullanmaktan çekinmeyen sağcı militanlar girmeye başladı. Bu süreç 1971'de yapılan ve solcu gençlik ile aydınlara karşı kullandığı sert tedbirlerle tarihe geçen 12 Mart askeri müdahalesi sonrası hızlandı. Darbe yönetiminin sol hareketi işkence de dahil olmak üzere sert yöntemlerle bastırmaya çalışması ile Türkiye, uzun süre devam edecek olan bir şiddet sarmalına girdi. Özellikle 1975 ve 1977 yıllarında kurulan Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde koalisyon ortaklarından olan Milliyetçi Hareket Partisi'nin sokak gücü terör faaliyetlerini artırdı.²⁶ Bu yıllarda sol ve sağ öğrenci grupları arasındaki kontrolsüz çatışma ve şiddet hız kazanırken aralarında üniversite öğretim üyelerinin de olduğu aydınlara yönelik saldırı ve suikastlar başladı.²⁷ Şiddetin katliam boyutlarına erişmesiyle darbe için gerekli koşullar da oluşmaya başlamıştı.

Öğrenci hareketi böylece bir şiddet sarmalına sürüklense de, 1950'lerin ikinci yarısından itibaren esasen şiddet içermeyen bir radikalleşme yaşamaya başladığı bilinmekteydi. Öğrenci hareketindeki bu politikleşmenin Türkiye'deki akademik yazına, özellikle değişim, protesto ve muhalefet konusundaki yaklaşımlara nasıl yansdığına bakıldığında, öncelikle, konunun "modernleşmeci

26 Sağcı terörün kısa bir tarihçesi için bkz. Ahmad, F. (2003:148-76).

27 Sağcı paramiliter grupların liderleri ile devlet ve uluslararası anti-komünist teşkilatlar arasındaki bağa ilişkin bugüne kadar çok fazla bulgu elde edilmiş olsa da bu ilişkinin ayrıntıları tam olarak aydınlatılabilmemiş değil. Bu başlıkta Türkiye'yi diğer ülkelerle birlikte ele alan bir çalışma için bkz. Ganser, D. (2005:224-44).

devlet-gelenekçi muhalefet” ikiliği kadar ilgi çekmediği söylenebilir. Genel olarak 1960’lı ve 1970’li yılların radikal siyasal muhalefeti, yarattığı sarsıntıya karşıt olarak Türkiye tarihinin üzerine görece az çalışma yapılmış konularının başında gelir. Aynı dönemde yapılan araştırmalar çoğunlukla dar kapsamlı ya da kuramsal boyutu zayıf, bazıları anket tekniği kullanan ampirik çalışmalar niteliğindedir.²⁸ Ancak 1975-1980 arası dönemde şiddetin tırmanması nedeniyle bu tür çalışmaların da yapılamadığı görülür (Lüküslü, 2009:58). Gelişmeleri kuramsal ve tarihsel bir bağlam içerisinde açıklamaya çalışan az sayıdaki çalışma ise şiddet odaklıdır. Özellikle yukarıda bahsedilen kültürelci analiz çerçevesinde yapılan çalışmaların ortak özelliklerinden biri, konunun politik bağlamın, yani Türkiye’deki iktidar, güç ilişkileri ve politik mücadeleler çerçevesinin dışında, sosyolojik ve psikolojik tahlillerle açıklanmaya çalışılmasıydı. Politik bağlamından koparılan konu, yukarıda anahatlarıyla açıklanmaya çalışılan yeni kuramsal yaklaşımla uyumlu biçimde “hızlı modernleşme” kavramıyla sosyolojik²⁹; Türkiye’de gençliğin ailedeki otoriter baba figürüyle yaşadığı gerilim ve ergenlik sorunları gibi temalar üzerinden psikolojik bir perspektifle ele alındı. Sonuç olarak, bu çalışmalar öğrenci hareketindeki radikalleşmeyi toplumsal bir anomali olarak teşhis etmekteydi. Söz konusu çalışmaların politikleşme süreçlerini bir bütün olarak değerlendirmek yerine şiddet boyutuna odaklanmaları ise anomali teşhisini kolaylaştırdı. Buradaki analize temel teşkil eden çalışmalar Şerif Mardin, Sabri Sayarı ve Bruce Hoffman ile Doğu Ergil’in çalışmalarıdır. Bu isimlerin yaklaşımları arasında birçok farklılık olsa da önemli bazı noktalarda ortaklaştıkları görülmektedir. Bu ortaklaşmanın başında, incelenen siyasal mobilizasyon türü şiddet içerse de içermese de, radikalleşmenin genel olarak Türkiye’nin başarısız modernleşme deneyiminin bir sonucu olarak yorumlanmasıydı. Bu bağlamda, Türkiye gençliğinin sistem karşıtı siyasi pozisyonlara meyletmesi bir toplumsal bunalım hali olarak görüldü. Öte yandan, solcu ve sağcı öğrenci grupları arasında 1970’lerin ikinci yarısında hızla tırmanan fiziksel çatışmalar üzerinden her türlü radikal politika istenmeyen bir çarpıklık olarak yorumlandı. Bu isimler dışında Ahmet Taner Kışlalı konuyu kuramsal düzlemde açıklamaya çalışırken, Jacop Landau ve Joseph Szyliowicz ise hangi koşulların öğrenci hareketinde radikalleşmeye yol açtığını -ikincisi bunu çok daha zayıf bir şekilde yapmış olsa da- politik-tarihsel bağlamda açıklamaya yöneldiler.

Walter Weiker, fiziksel çatışmaların patlak vermesinden önce yazdığı *The Turkish Revolution 1960-61, Aspects of Military Politics* (1960-61 *Türk Devrimi, Askeri Siyasetin Boyutları*) başlıklı

28 Bu çalışmaların bazıları şunlardır: Ozankaya, Ö. (1978) *Türk Devrimi ve Yükseköğretim Gençliği*; Köknel, Ö. (1979) *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*; Gürses, F. ve Gürses, H. B. (1979) *Dünyada ve Türkiye’de Gençlik*; Arırt, M. (1979) *Cumhuriyet Döneminde Gençlik* (1979), Saran, N. (1975) *Üniversite Gençliği: Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Yapısı ile Öğrenci Hareketlerinin Teorik ve Deneyisel Seviyede Açıklanması*. Ayrıca kuramsal nitelikli bir analiz olmaktan çok bir tartışma ve deneme metni olarak görülebilecek önemli bir çalışma için bkz. Meray, S. (1968) “Üniversitede Yüzeye Çıkan Bunalım”, *SBF dergisi*, 23/2: 285-201. Mümtaz Turhan (1967) ise *Üniversite Problemi* başlıklı çalışmasında üniversitelerin genel nitelikli sorunlarını ele alarak çözüm önerilerinde bulunur.

29 Nephan Saran (1975), niceliksel araştırmasına giriş niteliğindeki kuramsal açıklamasında sosyolojik bir analiz yaparak hızlı değişen toplumlarda kültür yapısı ile sosyal yapı arasında ortaya çıkan uyumsuzluğa işaret eder ve Durkheim’in kullanımından sonra sosyologlar tarafından sıkça kullanılmaya başlanan “anomie” kavramına başvurur. Saran’ın araştırması bu çalışmada tartışılan yaklaşımın temel bazı özelliklerine örnek teşkil etmekle birlikte, genel düzlemde Türkiye okumasını etkileyen bir çalışma olmaması nedeniyle burada ayrıntılı olarak incelenmemektedir.

kitabında gençliğin hızla politikleşmesi ve üniversite sistemindeki sorunlar nedeniyle öğrenciler arasında boy veren hoşnutsuzluk konusunda uyarılarda bulunuyordu. Türk öğrencilerin disiplin problemi olduğunu ileri süren Weiker (1963:58), öğrencilerin 1950'lerin sonlarında ülke siyasetinde oynadıkları rolü şöyle yorumluyordu:

“1960 devriminde kahramanların oynadıkları rol, dersleri boykot etmenin ve sokak gösterileri düzenlemenin çok sayıda faydası olduğunu keşfeden Türk öğrenciler üzerinde heyecan uyandırıcı bir etkide bulunmaktadır.”

Şerif Mardin ise (1978), “Youth and Violence in Turkey” başlıklı makalesi ile konuyu hızlı değişim sürecinin olumsuz etkileri bağlamında ele aldı. 1978 tarihli bu makalede Mardin, öğrenci radikalizminin ve fiziksel çatışmaların arkasındaki nedenleri sosyolojik bir düzlemde tartıştı. Mardin'e göre öğrenci cephesindeki gelişmeler Türkiye'nin modernleşme sürecinde yaşanan bir dizi başarısızlığın sonucuydu. Huntington'a benzer şekilde Mardin de (1978:232) çatışmanın arkasında yatan nedenlere baktığında, kırdan kente göç gibi hızlı dönüşümler neticesinde ortaya çıkan kır mentalitesini, halk kültüründen türetilen değerler ile ideolojik düşünmenin bir kolajını buldu. Mardin, “şehrin köylüleşmesi” gibi betimlemelerle tanımladığı bu dönüşümün neticesinde, çevrede şiddeti teşvik eden unsurların kente taşındığını savundu. Paul Stirling'in Türkiye kırsalı üzerine yaptığı bir çalışmaya referansla, kırdan modernleşme ile birlikte yerel liderlerin ve dinsel kurumların etkisinin zayıfladığını, kişisel güvenliğin böylece azaldığını ve sonuç olarak tehlike durumunda polisin müdahalesinden önce cepte bir silahın daha iyi bir garanti olarak görüldüğünü ileri sürdü (Mardin, 1978:239). Ancak kırdan kişisel güvenliğin azaldığı varsayımından yola çıkarak kentte ortaya çıkan öğrenci hareketi ile bu harekete yönelen militer ve paramiliter şiddeti bu güvenlik açığına bağlamanın, sosyolojik ve politik düzlem arasında zorlama bir ilişki kurmak olduğu söylenebilir.

Mardin, iddiasına dayanarak olarak Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın “çekirdek otoriterlik”, ve “norm otoriterlik” kavramlarını kullandı. Kağıtçıbaşı'nın (1970:445) tanımladığı haliyle birincisi “genel dogmatik ve hoşgörüsüz davranış eğilimi” iken ikincisi toplumun normatif etkilerine işaret etmekteydi.³⁰ Çekirdek otoriterliğin kaynağını köylü ailesinde bulan Mardin (1978:241), çevrenin kültürel kodlarına içkin olduğunu ileri sürdüğü “epik kahraman kültürü” vasıtasıyla iki otoriterlik türünün ilişkilendiğini savunuyordu. Kahramanlar ailede babanın otoritesi ile örtüşerek çekirdek otoriterliği belirlediği gibi, sosyalizasyonla birlikte norm otoriterliğin hakim hale geldiği dönemde de ortaya çıkıyordu.

Mardin, Kağıtçıbaşı'nın kategorilerini kullanmakla birlikte araştırmasının sonuçlarını görmezden geldi. Halbuki ABD'li ve Türkiyeli öğrencilerin davranışlarını karşılaştıran Kağıtçıbaşı (1970:447-50), ilk grupta yer alan öğrenciler arasında otoriteye saygı/vatanseverlik ile “çekirdek otoriterlik” arasında yakın bir ilişki olduğunu buldu. Kağıtçıbaşı'nın (1970:445) bu bulguları, Türk öğrencilere otoriter kişisel ve siyasi eğilimler atfeden önceki değer araştırmalarının sonuçlarıyla da çelişiyordu.

30 Kağıtçıbaşı'nın “core authoritarianism” ve “norm authoritarianism” kavramlarının Türkçe karşılıkları olarak sırasıyla “çekirdek otoriterlik” ve “norm otoriterlik” çevirileri tercih edilmiştir.

Sabri Sayarı ve Bruce Hoffman ise (1991), RAND'ın³¹ siparişi üzerine 1980 darbesinden sonra yazdıkları *Urbanization and Insurgency: The Turkish Case, 1976-1980* (*Kentleşme ve Ayaklanma: Türkiye Örneği, 1976-1980*) başlıklı rapor niteliğindeki analizlerinde siyasi şiddetin koşullarını yine hızlı şehirleşme ile açıklamayı tercih ettiler. Sayarı ve Hoffman'ın (1991:15) açıklamasında özellikle gecekondü bölgelerinde şiddetin tırmanışı, hükümet otoritesinin yanı sıra kişisel otoritenin de zayıflamasına bağlanıyordu.³² Kişisel otorite ise geleneksel aile bağlarının zayıflaması ile birlikte güç kaybetmişti. Bu açıklamada Türkiye'de gözlemlenen isyanların nedenleri modernleşme sürecinin yan etkisi olarak ortaya çıkan geleneksel otoritenin erozyona uğratılmasında aranıyordu. Sayarı ve Hoffman (1991:8), modernleşme sürecinin bu zaaflarının gençliğin endişelerini sömüren "aşırı gruplar"ın amaçlarına hizmet ettiği kanaatindeydiler:

"Ankara ve İstanbul'a okumaya gelen genç insanların deneyimledikleri kültürel kayma ve birçok öğrencinin gelecekte iş bulup bulamayacakları konusunda yaşadıkları endişeler üniversitelerdeki istikrarsız atmosfere önemli ölçüde katkıda bulunuyordu. Sol ve sağdaki aşırı güçler bu durumdan çıkar sağladılar ve hoşnutsuz öğrencileri radikal ideolojilerin peşinde daha militan bir noktaya yönlendirdiler."

Böylece Sayarı ve Hoffman'ın, Türkiye'deki radikalleşme ve toplumsal altüst oluşla ilgili analizlerine, hızlı modernleşmenin yarattığı sosyolojik sorunlar çerçevesinden başlayıp, devletin rolünden bahsetmeksizin, "sağ-sol çatışması" ve kötü niyetli aşırıların gençleri kullanması gibi 12 Eylül darbe yönetiminin de darbeyi meşrulaştırmak için sıklıkla dillendirdiği tür iddialarla devam ettikleri görülüyordu.

Psikolojik Bir Bunalım Olarak Gençlik Ayaklanması

Yukarıda da bahsedildiği gibi, ülkelerin içine girdiği modernleşme ve kapitalistleşme süreçlerinin farklı toplumsal kesimleri memnun etmediği anlaşıldıkça, bu toplumlarda ortaya çıkan tepkinin açıklanmasında psikolojik kavramlara daha sık başvurulmaya başlandı. Böylece Türkiye'deki radikal gençlik hareketi gibi seküler toplumsal kesimlerin içine girdiği politik hareketlilik, "istendiği gibi gitmeyen modernleşme süreci"nin bir yan etkisi olarak nitelendi; sürecin ürettiği kültürel ve psikolojik bunalım ile açıklanmaya çalışıldı.

Bu tür varsayımlarda bulunan çalışmaların en fazla referans verdiği isimlerin başında modernleşmenin gençlik üzerindeki psikososyal sonuçları üzerine çalışan psikanalist Erik H. Erikson geliyordu. Kişilik gelişimi ve kimlik krizi konusundaki çalışmalarıyla tanınan Erikson'un özellikle *Childhood and Society* (Çocukluk ve Toplum) ve "Reflection on the Dissent of Contemporary Youth" "Günümüz Gençliğinin Muhalifliği Üzerine Düşünceler" başlıklı çalışmaları bibliyografyalarda yer aldı. Örneğin, Ergil (1980:88-9), politik gençlik grupları

31 Kısaltması RAND olan Research and Development, ABD ordusu için araştırma yapan resmi ve sivil mali kaynaklara sahip bir sivil toplum örgütüdür.

32 Politik şiddetin yaygınlaşmasında sağlıklı kentleşmenin etkisine odaklanan Ruşen Keleş ve Artun Unsal ise (1982) şiddetin tek nedeni olamayacağını, bu nedenle daha bütünsel bir açıklamaya ihtiyaç duyulduğunu belirttiler.

arasında şiddetin çekici olduğu varsayımını psikolojik gerekçelere dayandırmaya çalışırken Erikson'a atıfta bulunarak şöyle yazıyordu:

"Sosyal değişim o kadar hızlı ki, büyümek topluma uyum sağlamak anlamına gelmiyor. Çünkü genç nesillerin uyması beklenen toplum hala dönüşüm aşamasında. Bu yorum özellikle radikal yapısal dönüşümlerden geçen az gelişmiş toplumlar için aydınlatıcı."

Görüldüğü gibi Ergil de sorunların temeline "hızlı değişim"i koyuyor, bu türden bir değişim sürecinin psiko-sosyal uyumsuzluk ürettiğini savunuyordu. "Muhallif" olma halini psikoanalitik yöntemle analiz etmeye çalışan Erikson'a çok sayıda atıfta bulunan Mardin, Türkiye'de gençliğin "psikolojik uyumsuzluğu" üzerinde durdu. Kemalizm'in genç erkek ve kadınları değişen sosyal ortama hazırlayamadığını öne süren Mardin'e göre (1978:232) Türkiye'deki eğitimli gençlik grupları "psikolojik bir çıpa"nın yokluğundan muzdariptiler. Mardin'in analizinin hayli tartışmalı yönlerinden biri, Türkiye'deki ve Batı Avrupa'daki gençler arasında ergenlik dönemine ilişkin yaptığı kıyaslamadır. Komite tartışmalarında Batı'da üretilen kavramlarla Doğu toplumlarının açıklanmasını eleştiren Mardin (1978:236), sıra Türkiye'de öğrencilerin politikleşmesini ve öğrenci grupları arasındaki çatışmaları açıklamaya gelince, Türkiye'deki öğrencilerin Batı'daki akranlarının deneyimlerinden farklı olarak sağlıklı bir ergenlik süreci geçirdiklerini savundu.

Bu oryantalist yaklaşım kendi başına sorunlu olmakla beraber, Batı'daki öğrenciler için çizilen tablo da o dönemin gelişmeleriyle çelişmekteydi. Mardin'in ergenlik süreçlerini övdüğü öğrenci gençlik özellikle 1960'ların ikinci yarısından itibaren boykotlar ve üniversite işgalleriyle Avrupa'yı sarsmaktaydı. Bu gelişmelere rağmen, Mardin (1978:248), Erikson'un (1970:254) ergenin zihnini çocuk tarafından öğrenilen etikle yetişkin tarafından geliştirilen etik arasındaki bir tür "moratoryum zihni" olarak nitelemesinden yola çıkarak şöyle yazmaktaydı:

*"Batı'daki eğitim kurumları bu moratoryum aşamasına uygun şekilde yapılandırılmış. En iyi durumda bu kurumların işlevlerinden biri ergenleri yetişkin dünyasında ayakta tutacak değerleri içselleştirmelerini sağlamak. Ergenliğin bu moratoryum boyutu geleneksel Türkiye toplumunun temeli değil. Aynı şey erken Cumhuriyet Türkiye'si'nin sosyal yapısı için de geçerli. Şüphesiz, Cumhuriyet'in eğitim sistemi, beşinci sınıftan itibaren öğrencileri ukala küçük ideologlara dönüştürdüğü oranda, genç kişileri yetişkinliğe iteklemekten kaygı duymuyor."*³³

"Öğrenci olayları"na Mardin'e göre daha evrensel bir açıklama getirmeye çalışan Kışlalı'ya göre (1974:124) ise gençler, biyolojik açıdan daha hızlı olgunlaştıkları halde öğrenci olarak toplumdan çocuk muamelesi görmekteydiler. Kendilerinden büyüklerin işgal ettikleri konumlara erişemeyen gençler yaşadıkları "kuşak çatışması"nı böylece dışa vurmaktaydılar.

Öğrenci radikalizmine muhtemelen hiç sempati beslemediği halde bu türden kültürel ve psikolojik açıklamalara başvurmaman isimlerden biri olarak Landau'nun analizi ise, politik şiddete kayışı dönemin siyasi gelişmelerinin bir sonucu olarak değerlendirmesiyle diğer analizlerden ayrılmaktaydı. Landau öğrenci mücadelesinin bu yeni safhasını anlamlandırmak üzere, özellikle 1969 seçimlerinin yarattığı hayal kırıklığına ve bunun parlamento dışı muhalefeti güçlendirmesi

33 Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

(1974:38) ile direnmeye ve devrime çağrı yapan ve sayıları hızla artan Marksist dergilerin etkisine işaret etti (1974:39). Szyliowicz de kısa analizinde ülkedeki politik gelişmelerin, özellikle parti politikalarının öğrenciler üzerindeki etkilerine değinir. Ancak konuya kuramsal bir bağlam içerisinde yaklaşmayan bu katkıların etkisi de sınırlı kaldı.

Öğrenci hareketine ilişkin analizlerde ise genel olarak politik şiddetin esas mücadele stratejisi olarak benimsenmediği dönem bütünüyle gözardı ediliyor, çözümlemeler şiddet olgusu merkeze alınarak yapıyordu. Bu şekilde, öğrencilere ilişkin psikolojik tespitler yapmak kolaylaşmaktaydı. Böylece, bir yandan 1970'lerin başındaki kırılmada devletin, örneğin, sağcı gençlik gruplarının eylemlerine gösterdiği toleransın şiddeti tırmandırması gibi tercihleri ve politikalarının etkisi gölgede bırakılıyor, diğer yandan ise öğrenci hareketinin gündeme getirdiği siyasal talepler ve ideolojik tartışmalar görmezden gelinerek öğrenci radikalizmi yorumlanabiliyordu. Bunun bir sonucu ise, gençlik isyanının toplumdaki süregiden diğer politik mücadelelerle ilişkilendirilmeden analiz edilmesi idi. Landau ise (1974:32) genel olarak toplumsal gerginliğin tırmandığı dönemlerde öğrenci gündemlerinin daha genel politik ve sosyo ekonomik şikayetlere eklemlendiğine dikkat çekerek toplumsal bağlama kısmen de olsa dikkat çekti.

Öte yandan, Mardin'e göre Türkiye'nin yeni tür bir toplumsal hareketlenme ile karşı karşıya olduğu ortadaydı, ancak bu modernleşmeci merkez-muhafazakar çevre ikiliğinin "esas çelişki" olduğu gerçeğini değiştiremezdi. Ünlü merkez-çevre makalesinin sonunda örgütlü emeğin içine girdiği siyasal hareketlenmeye dikkat çeken Mardin (1973:187), buna rağmen merkez-çevre ikiliğinin önemini koruduğunu ileri sürerek "Fakat bunlar Türkiye politikasının gelecek boyutları, merkez-çevre kutuplaşması Türkiye politikasının oldukça önemli bir yapısal parçası olmayı sürdürüyor"³⁴ diye yazdı. Yakın zamana kadar bu kavrayışın değişmediği söylenebilir.

Sonuç

1960'ların sonundan itibaren radikal değişim talebiyle sokaklara dökülen kitleler, kapitalist modernleşme yolunda kararlı biçimde ilerledikçe istikrar sağlanabileceği beklentisini çürüttü. Böylece, sosyal ve beşeri bilimlerde de bu beklentiye uygun olarak geliştirilen yöntem ve kuramlar yeniden masaya yatırıldı. Bu yeni ortamda her ülkenin kültürel ayrıksılığı dikkate alınarak incelenmesi gerektiği fikri daha fazla taraftar topladığı gibi, bununla bağlantılı olarak, ülkelerin içinde yaşanan gelişmelerin ve ortaya çıkan çatışmaların da kültürel bir perspektifle ele alınması gerektiği ileri sürüldü. Aslında, bu yeni yaklaşımın özü, kitleleri sokağa döken sorunların kaynağı olarak kapitalistleşme süreçlerinin ürettiği sorunlar yerine modernleşme süreçlerinin yarattığı kültürel bozulmaya işaret etmesiydi. Yerleşik, geleneksel değerler gereğinden hızlı yürütülen modernleşme süreçleriyle aşındırılınca, ortaya bir değer erozyonu çıkıyor ve bu da geçmişle ya da oturmuş bir yapıyla kültürel bağlarını yitiren toplumları istikrarsızlığa sürüklüyordu.

34 Çeviri yazar tarafından yapılmıştır.

Türkiye'deki öğrenci hareketi örneğinde üretilen benzer yönetsel ve kuramsal yaklaşıma sahip çalışmalara bakıldığında, öğrencilerin hızla politikleşmesinin altyapısını sağlayan esas gelişmenin, Kemalist modernleşme projesinin kırsal yapıyı ve geleneksel/dinsel değerleri bozması olduğu ileri sürüldü. Bu okuma özellikle merkez-çevre kavramlarından yoğun olarak yararlandı. Bu kavramlar kültürel bağlamda tanımlanarak, Türkiye toplumunun modern merkez ve geleneksel çevre arasında bölündüğü, geleneksel çevrenin süregelen ve toplumun omurgasını oluşturan değerlerine yapılan müdahalelerin, geleneksel olandan tam kopamamış ama modern olana da uyum sağlayamamış toplumsal gruplar yarattığı savunuldu. Politikleşen öğrenci kitlesinin de bu kesimler arasında yer aldığı varsayıldı. Türkiye modernleşmesi gereğinden hızlı yürütüldüğü ve bu süreçte bu insanları sisteme bağlayacak yeni değerler üretmediği için, öğrenciler şiddete meyilli hale gelmiş ve birbirine düşman gruplara ayrılarak birbirleriyle çatışmaya başlamışlardı.

Bu okumanın yukarıda açıklanmaya çalışılan önemli sonuçları oldu. Öncelikle Türkiye'de seküler kitle hareketlerinin en güçlü ve sarsıcı olduğu 1960'lı ve 1970'li yıllarda dahi bu kesimlerin mücadeleleri, çevrenin muhalefeti bağlamında değerlendirilmedi. Çevreye kültürel bir tanımla muhafazakar değerler atfedildi. Modernleşmeci elitler ile muhafazakar halkın değerleri arasındaki gerilim yine esas çelişki olarak merkeze oturtuldu. Bu kutuplaşma formülasyonu bugüne kadar etkili oldu. Öğrenci hareketi ise merkez-çevre ilişkisinin yol açtığı bozulmanın tali bir sonucu olarak yorumlandı. Öğrencilerin radikal değişim talebiyle harekete geçmesi, sağcı ve solcu öğrenciler arasında 1970'lerin başından itibaren tırmanmaya başlayan şiddete odaklanılarak ve bu şiddetin psikolojik kaynakları konusunda varsayımlar üretilerek açıklanmaya çalışıldı. Analiz nesnesi gençler olunca, bir "yetişkin" tavrıyla gençlerin babaları ile yaşadıkları sorunlara ya da ergenlik çağlarını sağlıklı yaşayıp yaşamadıklarına dair iddialar öne sürülebildi; politik pozisyonları ve ideolojik tercihleri bu iddialara dayanılarak yorumlanabildi. Bu okumanın bir başka sonucu, yapılan analizin politik bir toplumsal hareketliliği sosyolojik-psikolojik boyuta sıkıştırması ve politik-ideolojik bağlamı görmezden gelmesiydi. Böylece şiddetin tırmanışında devletin rolü görmezden gelindi. Gençlik hareketi gibi işçi hareketini de radikalleştiren ortak tarihsel zemin büyük oranda yok sayıldı. Aynı zamanda, örneğin, uluslararası bağlam bu analizlerin konusu olamadı. Halbuki bu yıllarda Soğuk Savaş koşullarının güdülediği sınıfsal ve ideolojik çatışma bağlamı dikkate alınmadan yapılan çözümlemeler eksik ve hatalı olacaktır. Kaldı ki öğrenci hareketliliğine dahil olan çok sayıda yüksek öğrenim kurumunun kuruluşu, öğretim üyesi profili ile öğretim programı bile bu koşulların doğrudan etkisi altında şekillenmiştir (Garlitz, 2013; Örnek, 2015).

Sonuç olarak, öğrenci hareketi örneğinde görüldüğü gibi, Türkiye toplumunun geleneksel/dinsel değerlerle özdeşleştirilmesi ve buradaki bozulmanın istikrar sorunu yarattığının savunulması, modern ideolojiler ekseninde hareketlenen toplumsal kesimlerin, sosyolojik ve psikolojik birer "anomalı" olarak değerlendirilmesine yol açtı. Merkez-çevre ilişkilerinin bu şekilde yorumlanması bugüne kadar süren bir Türkiye okumasının başlıca özelliklerinden biri olageldi. Bu paradigmanın bugün hakimiyetini sürdürüp sürmediği konusunda farklı görüşler ileri sürülebilir. Son yıllarda en azından gençlik çalışmalarında -her ne kadar bu incelemenin konusu doğrudan gençlik çalışmaları olmasa da- yeni yaklaşımlar ışığında önemli katkılar

yapıldığı belirtilmelidir. Bunlar arasında Demet Lüküslü'nün gençliğe dair olumlu ya da olumsuz önkabuller üretmemeye özen gösterdiği *Türkiye'de "Gençlik Miti": 1980 Sonrası Türkiye Gençliği* başlıklı kitabı anılmaya değer. Ancak Lüküslü de Batı'da ve Türkiye'de öğrenci hareketlerini karşılaştırırken özgürlükçülük-otoriterlik karşıtlığını kurar. Bir diğer kaydadeğer çalışma, Emin Alper'in 1960-1971 dönemi öğrenci hareketini uluslararası bağlam çerçevesinde ve toplumsal hareketler literatüründen yararlanarak incelediği "Student Movement in Turkey: From A Global Perspective" başlıklı doktora tezidir. Bu çalışmalar her şeyden önce öğrenci hareketine daha geniş tarihsel ve uluslararası bir çerçeveden yaklaşımları nedeniyle bir farklılık oluştururlar.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2003) *The Making of Modern Turkey*, London and New York: Routledge.
- Alper, E. (2009) *Student Movement in Turkey From a Global Perspective, 1960-1971*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Beşirli, H. (2005) "Politik Sosyalizasyon Araştırmaları ve Politik Sosyalizasyon Sürecinin Bir Unsuru olarak Kışla", *Sosyoloji Konferansları*: 251-61.
- Bourdieu, P. and Passeron, J. C. (1979) *Inheritors: French Students and Their Relation to Culture*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Cammack, P. (1997) *Capitalism and Democracy in the Third World: The Doctrine for Political Development*, London: Leicester University Press.
- Coleman, J. S. (1965) *Education and Political Development*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Erbaş, H. (1999) "Gelişme Yazını ve Geleceği", *Doğu-Batı*, 8: 9-25.
- Eisenstadt, S. N. (1963) *The Political System of Empires*, London [New York]: Free Press of Glencoe.
- Eisenstadt, S. N. (1966) "The development of socio-political centers at the second stage of modernization - a comparative analysis of two types", *International Journal of Comparative Sociology*, VII: 119-37.
- Eisenstadt, S. N. (2007) *Modernleşme, Başkaldırı ve Değişim*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Eisenstadt, S. N. (1973) *Tradition, Change, and Modernity*, New York: Wiley.
- Ergil, D. (1980) *Türkiye'de Terör ve Şiddet*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Erikson, E. H. (1970) "Reflection on the Dissent of Contemporary Youth", *Daedalus*, 99: 154-8.
- Frey, F. W. (1964) "Education", in R. E. Ward and D. A. Rustow (eds.), *Political Modernization in Japan and Turkey*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 205-35.
- Frey, F. W. (1965) *The Turkish Political Elite*, Cambridge, Massachusetts: The M. I. T. Press.
- Ganser, D. (2005) *NATO's Secret Armies: Operation GLADIO and Terrorism in Western Europe*, London: Frank Cass.
- Garlitz, R. (2013) "Land-Grant Education in Turkey: Atatürk University and American Technical Assistance, 1954-68", Örnek, C. ve Üngör, Ç. (eds.), *Turkey in the Cold War: Ideology and Culture*, Hampshire: Palgrave-Macmillan.
- Gendzier, I. (1985) *Managing Political Change: Social Scientists and the Third World*, Boulder, Colo.: Westview Press.
- Heper, M. (1985) *The State Tradition in Turkey*, Walkington: The Eothen Press, 1985.
- Higley, J. ve Pakulski, J. (2000) "Epilogue: Elite Theory versus Marxism: The Twentieth Century's Verdict", in J. Higley and G. Lengyel (eds.), *Elites after State Socialism, Theories and Analysis*, Lanham Md.: Rowman & Littlefield.
- Huntington, S. P. (1965) "Political Development and Political Decay", *World Politics*, 17/3: 386-430.
- Huntington, S. P. (1968) *Political Order in Changing Societies*, New Haven: Yale University Press.
- Hyman, H. H., Payashoğlu, A. and Frey, F. W. (1958) "The Values of Turkish College Youth", *Public Opinion Quarterly*, 22: 275-91.
- İz, F. (1959) "The Role of Education in the Westernization of Turkey", *25th Annual Sir John Adams Lecture at the University of Los Angeles*, California, Berkeley.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1970) "Social Norms and Authoritarianism: A Turkish-American Comparison", *Journal of Personality and Social Psychology*, 16: 444-51.
- Kansu, A. (2011) *1908 Devrimi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaömerlioğlu, A. (2001-2002) "Bağımlılık Kuramı, Dünya Sistemi Teorisi ve Osmanlı/Türkiye Çalışmaları", *Toplum ve Bilim*, 91: 81-99.

- Keleş, R. ve Unsal, A. (1982) *Kent ve Siyasal Şiddet*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (1974) *Öğrenci Ayaklanmaları*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Köker, L. (1995) *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Landau, J. M. (1974) *Radical Politics in Modern Turkey*, Leiden: E. J. Brill.
- Lerner, D. (1958) *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*, Glencoe: Free Press.
- Leys, C. (1982) "Samuel Huntington and the End of Classical Modernization Theory", in H. Alavi and T. Shanin (eds.), *Introduction to the Sociology of "Developing Nations"*, 332-49.
- Lipset, S. M. (1968) "Students and Politics in Comparative Perspective", *Daedalus*, 97/1: 1-20.
- Lockman, Z. (2010) *Contending Vision of the Middle East: The History and Politics of Orientalism*, Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press.
- Lüküslü, D. (2009) *Türkiye'de "Gençlik Miti": 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1973) "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics", *Daedalus* 102/1: 169-90.
- Mardin, Ş. (1978) "Youth and Violence in Turkey", *European Journal of Sociology*, 19: 229-54.
- Nephan, S. (1975) *Üniversite Gençliği: Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Yapısı ile Öğrenci Hareketlerinin Teorik ve Deneyisel Seviyede Açıklanması*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Örnek, C. (2015) *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi*, İstanbul: Can Yayınları.
- Özman, A. ve Coşar, S. (2001) "Siyasal Tahayyülde Devletin Berleyiciliği: Metin Heper Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme", *Doğu Batı*, 16: 81-95.
- Pye, L. W. (1962) *Politics, Personality and Nation-Building: Burma's Search for Identity*, New Haven: Yale University Press.
- Roos Jr. L. L., Roos, N. P. and Field, G. R. (1968) "Students and Politics in Turkey", *Daedalus*, 97/1: 184-203.
- Sayarı, S. ve Hoffman, B. (1991) *Urbanization and Insurgency: The Turkish Case, 1976-1980* <http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/notes/2007/N3228.pdf> [Erişim Tarihi 25 Kasım 2015].
- Shah, H. (2011) *The Production of Modernization: Daniel Lerner, Mass Media, and the Passing of Traditional Society*, Philadelphia, PA: Temple University Press.
- Shils, E. (1975) *Center and Periphery: Essays in Macrosociology*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Shils, E. (1961) "Center and Periphery," in *The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi on His Seventieth Birthday, 11 March 1961*, Glencoe: Free Press 117-30.
- Weiker, W. F. (1963) *The Turkish Revolution 1960-61, Aspects of Military Politics*, Washington D.C.: The Brookings Institution.